

Hans Jørgen L. Larsen

Hvalsø Vandværk

1961 - 2011

2011

Indholdsfortegnelse

Forord; Claus Bo Petersen, formand for

Hvalsø Vandværk s. 2

Vand og mennesket gennem tiderne s. 3

Vandets kredsløb af Mogens Underbjerg s. 5

Vandets vej til Hvalsø Vandværk
og til vandhanerne s. 8

Før Hvalsø Vandværk s. 11

Hvalsø Vandværk 1961 – 2011 s. 14

Fra mange til én 1961 s. 14

Hvalsø Vandværks første tid efter
sammenlægningen 1961 – 1962 s. 17

Fra vækst til krise 1962 – 1984 s. 21

1984 – krisen, fenolsagen s. 26

1985 – 2011 Forandringernes tid s. 28

Slutbemærkninger s. 41

Formænd for Hvalsø vandværks bestyrelse
1961 – 2011 s. 44

Vandværksbestyrere 1961 – 2010 s. 44

Teknisk rådgivere 1961 – 2010 s. 44

Kildefortegnelse s. 45

Kære læser

Efter mere end 50 år er det tiden at fortælle historien om Hvalsø vandværk. Det er et stykke nyere lokal historie, som vi synes fortjener at blive fortalt og nedskrevet. Der var dog ingen fra bestyrelsen, der hverken havde tid eller evnerne til det.

Vi var dog så heldige, at lektor og historiker Hans Jørgen Lych Larsen var villig til at hjælpe os med denne opgave.

Sammenlægningen af de fire vandværker blev grundlaget for det velkonsoliderede vandværk, vi har i dag, og vi har uden problemer kunnet leve op til den byudvikling, som Kr. Hvalsø har gennemgået.

I de kommende år venter nye udfordringer, renovering af det gamle ledningsnet, en ny boring, et snævrere samarbejde med vore nabovandværker, ja, måske et helt nyt vandværk.

En udfordring i fremtiden bliver også samarbejdet i Vandrådet og Lejre Kommune.

Det er mig en stor glæde at kunne takke Hans Jørgen Lych Larsen og andre for deres medvirkning til en spændende beretning om et ellers noget ”tørt” stof.

God fornøjelse

Claus Bo Petersen

Formand for Hvalsø Vandværk

Vand og mennesket gennem tiderne

Et menneske kan kun leve et par dage uden at have drukket vand. Uden mad kan man klare sig i op til en måned. Vand er livsnødvendigt, men kan også være farligt at drikke. Det kan være forurenset med sygdomsfremkaldende bakterier og af kemikalier m. m.

De første mennesker kunne hente vandet fra kilder og vandløb. Jo tættere menneskene kom til at bo sammen, jo vigtigere blev det at sikre rent drikkevand.

I Romerriget med dets mange store byer blev der bygget akvædukter, der førte rent vand ind til byerne fra de nærliggende bjerge. Byen Rom havde for 2000 år siden op mod 1 million indbyggere og hentede sit drikkevand fra bjergene i oplandet. I lagunebyen Venedig fik man i løbet af renæssancen opbygget en sikker vandforsyning, der også var af god kvalitet. Vandets kvalitet blev beskyttet af en række strenge lovkrav og af en speciel opbygning af brøndene. På mange af byens torve var der midt på torvet en brønd. Vandet til brøndene kom fra det

regnvand, der faldt på torvet og som løb ned under pladsen gennem riste. Mellem ristene og brøndene var der et tykt lag sand, som filtrerede vandet inden det nåede frem til brønden. Et tykt lerlag uden om sandfilteret forhindrede dels vandet i at sive væk til undergrunden og dels at havvandet fra lagunen sivede ind i brønden.

I middelalderen og senere var der i byerne i det øvrige Europa ikke så gode forhold for vandforsyningen som i Venedig. Det var derfor både i by og ofte også på landet bydende nødvendigt, at man fik sit væskebehov dækket af øl, da brøndvandet i byerne især ofte var direkte sundhedsfarligt at drikke. Til gengæld var alkoholprocenten ikke så høj i det øl, man drak til daglig, som den er i nutidens øl.

De første moderne vandværker blev etableret i England omkring 1850. Den industrielle udvikling havde gjort det muligt at lave støbejernsrør, der kunne transportere

det filtrerede vandet ud til forbrugerne ved hjælp af pumper drevet af dampmaskiner og vandtårne.

I Danmark forsøgte man at etablere en egentlig vandforsyning i København i 1600-tallet, hvor man hentede vand fra søerne, der lå uden for byen dengang, og førte det gennem kanaler eller nedgravede udhulede træstammer ind til byens pumper og springvand. Christiansborg fik sit vand fra Emdrup Sø via udhulede træstammer, der var forbundet med blyrør. Man kan stadig se stammerne ligge på jorden i museet under det store tårn. Desuden graves der fortsat udhulede stammer op fra Københavns første vandforsyning i den indre by, når der graves ud til vandledninger o. lign..

Det københavnske vands kvalitet var fortsat ikke god. Først i 1859 fik man mere styr på vandets kvalitet, da Københavns første vandværk blev opført. Kommunen har stået for vandforsyningen i København siden 1812. I dag henter København sit vand op til 40 km fra byen. På Frederiksberg var vandforsyningen derimod på private

hænder. Det første egentlige vandværk på Frederiksberg blev oprettet af jernstøber P. Andersen i 1870; der var trods det fortsat problemer med urent vand. Kommunen overtog hele vandforsyningen på Frederiksberg i 1897.

I dag ejes og drives vandværkerne af enten kommunerne eller forbrugerne. Det er ikke tilladt i Danmark for enkeltpersoner eller firmaer at tjene penge på vandforsyningen. Der er i dag (2011) ca. 2600 vandværker i Danmark, som har tilsammen 10.000 boringer. 92 % af befolkningen er tilsluttet et vandværk, resten får deres vand fra en privat boring. I Lejre Kommune er der i 2011 63 vandværker, hvoraf et er kommunal. Så godt som al det vand, der leveres til de danske forbrugere, er grundvand, som kun er blevet iltet og filtreret, før det sendes ud til forbrugerne.

For 2000 år siden hentede romerne deres gode, rene vand mange kilometer fra millionbyen. Venezianerne sørgede for at skaffe rent vand fra filtreret regnvand og en skrap lovgivning, der skulle forhindre en forurening

af byens vandforsyning. I Danmark kan vi i dag fortsat hente grundvand op og sende det ud til forbrugerne uden anden behandling end en iltning og filtrering af vandet. Storbyer som København og Esbjerg skal dog – som det gamle Rom – hente deres vand op til 40 km fra byen.

Vandforsyningsloven – den første kom i 1926 - sikrer at vandet fortsat har en høj kvalitet. Det har da også betydet, at der hele tiden lukkes boringer, som er blevet forurenede på den ene eller den anden måde. I perioden 1999 - 2009 blev der lukket hen ved 1300 boringer, der var blevet forurenede af rester af sprøjtegifte.

Vandets kredsløb - i korte træk

af Mogens Underbjerg

Et vandmolekyle er et meget simpelt molekyle, som består af et ilt og 2 brintatomer. Vandmolekylerne forekommer i naturen opblandet med flydende, faste og luftformige stoffer i opløst eller uopløst form.

Fra det antikke Ægypten, Mesopotamien og Kina har man talrige vidnesbyrd om forskellige former for vandudnyttelse (f. eks. kunstvandingssystemerne langs Nilen , Eufkrat og Tigris), og man har også kendskab til, at man allerede dengang førte detaljeret regnskab med de skiftende vandstande i floderne. Det er dog først i 1600-1700tallet, at man træder ind i de faser, hvor man begynder at måle og eksperimentere. Således fik franskmændene Edmé Mariotte og Pierre Perrault i slutningen af 1600-tallet ved målinger i Seineflodens afvandingssområde bekræftet sammenhængen mellem nedbør og afstrømning.

I Danmark påbegyndtes systematiske vandundersøgelser i 1900-tallets første årtier. Stadigt stigende behov fra voksende bysamfund for vand til husholdninger og industri, samt behov for grundforbedringer i landbruget ved afvanding bevirkede herefter en hastig udvikling i vandundersøgelserne. Øget vandindvinding til husholdning og industri medførte endvidere udførelse af

en række undersøgelsesboringer til bedømmelse af vandførende lags forekomst og størrelse. (Alle, der borer efter vand har pligt til at indberette oplysninger om materiale og vandforekomster til Danmarks geologiske Undersøgelers Borearkiv)

Vandets forekomst

Vand forekommer i atmosfæren, på og under jordoverfladen i alle tre tilstandsformer. I flydende form forekommer vand som faldende regn i atmosfæren, på jordoverfladen i vandløb og søer, og under jordoverfladen som jordvand og grundvand. I fast form forekommer vand som sne hagl og is, og i luftformig form findes det som vanddamp i atmosfæren og i begrænset omfang i de øvre jordlag.

Vandet er til stadighed underkastet ændringer, det overgår fra én tilstandsform til en anden, og det bevæger sig fra et til et andet sted. Det bevæger sig relativt hurtigt som faldende nedbør i atmosfæren og som

strømmende vand på jordoverfladen, mens bevægelsen under jordoverfladen kan være meget langsom.

Vandets kredsløb

Vandets kredsløb er det centrale begreb i arbejdet med vand, og basis for dette kredsløb er den gensidige afhængighed mellem vands forskellig forekomstformer, og de stadige ændringer, der finder sted herimellem. Man forudsætter, at alt vand er involveret i en cyklisk bevægelse, som fortsætter i det uendelige.

Fra områder i oceanet, hvor fordampningen er stor (f. eks. de subtropiske regioner i Nordatlanten) føres de producerede vanddampe med luftstrømme (vinde) ind over kontinenterne, hvor de fortættes og når jordoverfladen som forskellige former for nedbør. Vandet kan så herfra fordampe tilbage til atmosfæren eller samles i vandløbene og returnere til havet. Man kan skelne mellem et kort kredsløb og et langt kredsløb. Det kortere kredsløb omfatter kun fordampning fra

havoverfladen (evt. jordoverfladen) efterfulgt af nedbør direkte på havoverfladen, mens det lange kredsløb også omfatter afstrømning på og under jordoverfladen, hvilket f. eks i kolde egne indebærer, at processer som smeltning og frysning kommer til at spille en væsentlig rolle.

Der er gjort en del forsøg på at angive størrelsesordenen på de forskellige komponenter i hele jordens vandkredsløb, men de hidtidige angivelser er dog af temmelig grov og upålidelig karakter. Totalt mener man dog, at der findes 1,4 milliarder km³ vand på jorden (inklusive atmosfæren). Den procentvise fordeling af vandet fremgår nedenfor.

Vandforrådenes fordeling:

Hav	97,2 %
Is	2,15 %
Grundvand	0,62 %

Overfladevand 0,01 %

Vand i atmosfæren 0,001 %

Man ser bl. a. heraf, at størstedelen af jordens vand ikke kan udnyttes direkte, da det enten er for salt eller bundet som sne og is

Grundvand

Hvis man graver et dybt hul i jorden et eller andet sted i Danmark vil der som regel komme vand i bunden af hullet inden så længe. Det vidste man i gamle dage, når man gravede brønde, og de fleste ejendomme havde derfor deres egen brønd. I de allerøverste lag vil der sjældent stå vand, fordi der både er luft og vand mellem jordpartiklerne. Dette øverste lag kalder vi for den umættede zone.

Under den umættede zone findes en skarp grænse i jorden, hvor der ikke længere er luft mellem jordpartiklerne, men kun vand. Denne grænse kalder vi grundvandsspejlet. Under grundvands-spejlet findes den

mættede zone, hvor der altid er vand. Når man graver brønde eller laver vandboringer, er det fra denne mættede zone man henter vandet.

Som det ses ovenfor udgør grundvand en betydelig del af vandet på landjorden. Den totale grundvandmængde anses for at være 30 gange større end den samlede vandmængde i søer og floder. I Danmark får vi næsten alt drikkevand fra grundvandet. De øverste lag i jorden rummer det nyeste vand, som er nedbøren fra den seneste tid, mens de nederste lag rummer grundvand som kan være flere tusinde år gammelt.

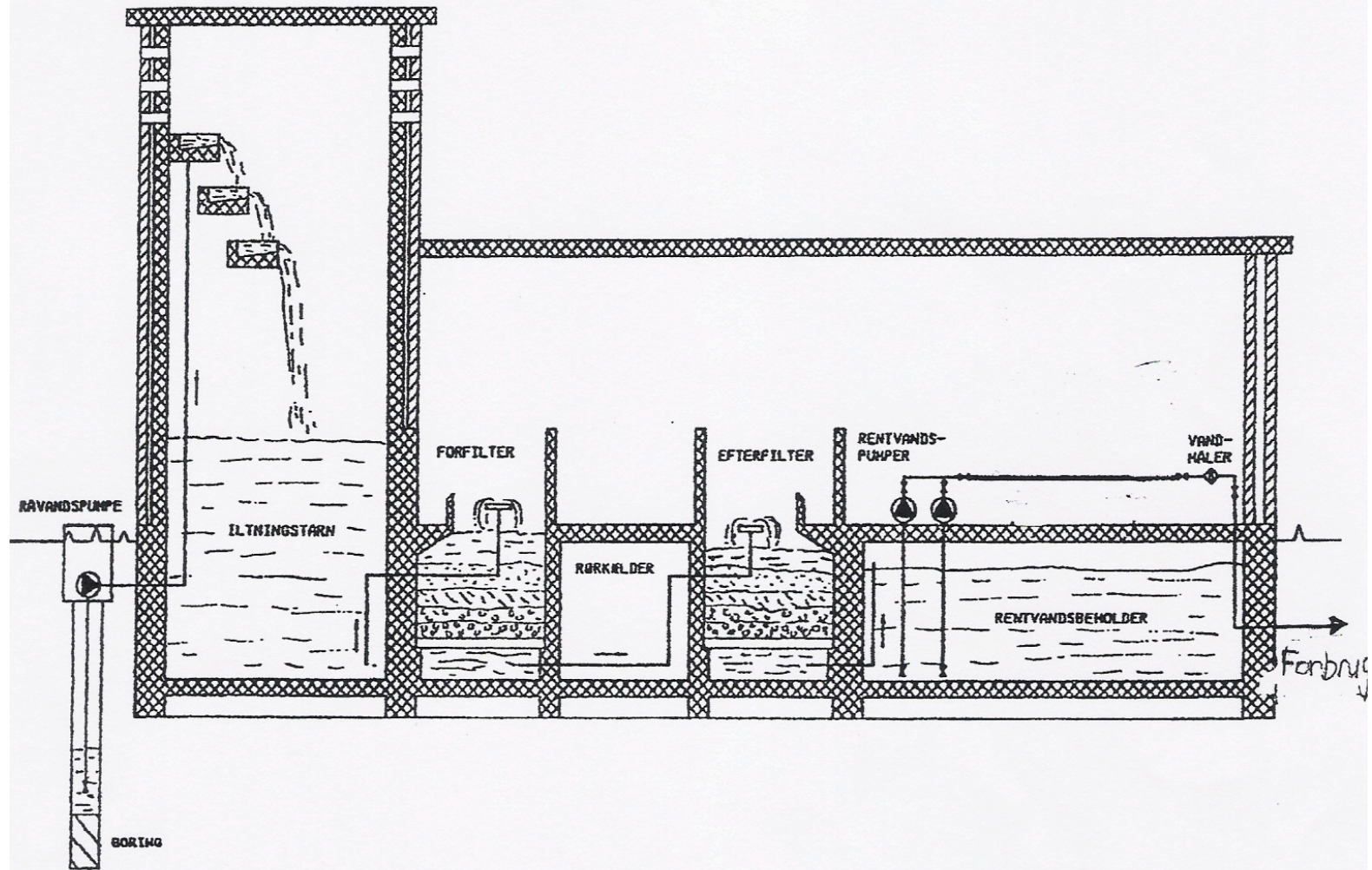
I 1990erne brugte danskerne ca. 1 milliard m³ vand drikkevand om året, hvilket svarer til det samlede vandindhold i de 10 største danske søer. Nu bruger vi kun 650 millioner m³ drikkevand om året, fordi vi er begyndt at spare på vandet. Omkring en tredjedel af forbruget går til husholdningerne, en tredjedel til landbrug og gartnerier, og en tredjedel til industrien og institutioner. Grundvandet har derfor stor betydning,

hvorfor et nøjere kendskab til grund vandets forekomst og kvalitet er påkrævet.

Vandets vej til Hvalsø Vandværk og til vandhanerne

Al vand, der leveres fra Hvalsø Vandværk, er grundvand, hentet op fra omkring 102 meters dybde. Råvandet kommer ind til vandværket fra 2 boringer. Før det kan sendes videre til forbrugerne, bliver det iltet i iltningstårnet. Iltningen skal fjerne luftarter som metan og svovlbrinte fra råvandet. Desuden skal det jern og mangan, der ofte vil være i råvandet, iltes. Når vandet forlader iltningstårnet er det lettere grumset, da de iltede jern- og manganforbindelser danner fnug i vandet. Jern – og mangan - ”fnuggene” bliver fjernet i de to filterbassiner, som er fyldt med sand. Nu går vandet videre til rentvandsbeholderen, herfra pumpes det så ud

Principskitse af Hvalsø Vandværk



til de 1828 husstande, som vandværket i 2011 forsyner med drikkevand.

Ledningsnettet

Vandet løber fra vandværket gennem rør, der er lavet af støbejern (de ældste), eternit eller plastik (PVC eller PE). Laboratorieundersøgelser har ikke kunnet påvise at rørene afgiver skadelige stoffer til vandet. Hvalsø Vandværk er i færd med at udskifte alle støbejerns – og eternitrørene og erstatte dem med PE - rør. Status i 2011 er, at man har fået udskiftet alle de gamle støbejerns – og eternitrør i det ledningsnet, der ligger nord for banen, og at man er i færd med at gøre det syd for banelinjen. Ledningsnettet er ca. 43 km langt (2011)

Boringerne

Værket har indtil 2011 foretaget i alt 5 boringer. Boringerne 1, 2, 3 og 5 ligger ved vandværket, Åsvejen 4. Boring 4 ligger på Bryggervej 8, på hjørnet af Bryggervej og Roskildevej, ved Skov - Hastrup.

Råvandet hentes i 2011 op fra to boringer, nummer 4 og 5.

Boring 1 og 2 blev etableret i 1962 i forbindelse med sammenlægningen af de 4 vandværker. Boring 1 er 112 meter dyb. Den blev lukket i 1998, da den var faldet sammen bl. a. som følge af for kraftigt et sug. Boring 2 er 33 meter dyb og bruges i 2011 kun som reserveboring. Der er blevet fundet rester af BAM i vandet. (BAM er et nedbrydningsprodukt af ukrudtsmidlet dichlobenil, bl. a. solgt under navnene Prefix og Casoron. Begge midler blev forbudt i 1996. Ukrudtsmidlet har bl. a. været anvendt på DSBs arealer og omkring vandværket).

Boring 3 er fra 1969 og er 35 meter dyb. Den blev lukket i 2003, også på grund af fund af BAM.

Boring 4 er fra 1988 og er 101 meter dyb. Vandet føres i en råvandsrørledning ind til vandværket fra Skov Hastrup. Rørledningen går langs med jernbanelinjen.

Boring 5 er fra 1999 og er 102 meter dyb.

Fælles for boringerne 1, 4 og 5 er, at de henter/hentede vandet fra et dybtliggende kalk/kridt lag. Boringerne 2 og 3 henter/hentede vandet fra et dybtliggende sand/grus lag.

Vandværkets bestyrelse har siden 2008 ledt efter et passende sted for en ny boring, boring 6, så man kan sikre alle brugerne i Hvalsø godt og rent vand også i fremtiden. Bestyrelsen er bekymret for, hvor længe vandet fra boring 5 vil beholde sin nuværende kvalitet. Det er dog endnu (i 2011) ikke lykkedes at finde et passende sted. Kravene til boringen og myndighedernes arbejde for dels at sikre fremtidens vandressourcer og dels at sikre, at der er vand nok i vandløbene, har forsinket processen.

Fra I/S til A. m .b. A

Vandværket var et I/S (interessentselskab) fra 1961 til 2009. Alle aftagere af vand var interessenter i selskabet,

og hæftede som sådan personligt, ubegrænset og solidarisk for alle vandværkets forpligtelser. I 2009 gik man over til at være et A. m. b. A, Andelsselskab med begrænset Ansvar, hvor andelshavernes ansvar er begrænset til den andelskapital, de har indskudt i virksomheden.

Før Hvalsø Vandværk

Kirke Hvalsø var indtil 1874 en landsby, hvor man hovedsageligt levede af landbrug. Byens gårde lå syd for kirken og op ad Gl. Ringstedvej. Landsbyen havde dog på det tidspunkt også fået et apotek og en lægebolig. Der var ligeledes præstegård, skole og fattiggård i byen. Nr. Hvalsø var dog den største bebyggelse i sognet, men det ændrede sig efter det vigtige år i Kirke Hvalsøs historie: 1874. Jernbanen kom til byen det år og det blev af stor betydning for området. Byen blev til en rigtig by med butikker, anden serviceerhverv, småindustri og to-etagers huse. Alt dette



Vandpumpen ved den gamle lægebolig, ca. 1900

skete inden for de første 50 år efter jernbanens ankomst. Det var ikke givet, at noget sådan ville ske, når jernbanen kom til en egn, men i Hvalsø skete det. Byen voksede fortsat op gennem 1900- tallet og forandrede sig fra en by med håndværkere og forretninger – en serviceby for oplandet med noget småindustri - til en by, beboet hovedsagelig af pendlere.

Indtil 1904 blev byens vandforsyning klaret ved private brønde og en offentlig pumpe for den sydlige bydel; den stod over for den gamle lægebolig midt i den nuværende rundkørsel ved Roskildevej/Ringstedvej. I 1904 kom det første vandværk, Søndre Vandværk til Kirke Hvalsø. 5 år senere fulgte vandværk nummer to, Nordre Vandværk. Nordre og Søndre Vandværk stod derefter for vandforsyningen til hver sin del af Hvalsø By frem til 1961. Jernbanen var den naturlige skillelinje mellem de to vandværkers forsyningsområde.

Tølløsevej og Urtehusene lå uden for Nordre Vandværks forsyningsområde. Her klarede man sig med

brønde helt frem til 1938/1941. ”Aar 1938 bgyndte der paa Hvalsøegnen at vise sig Vanskelighed med Hensyn til Fremskaffelsen af Vand. Uvist af hvilken Grund sænkedes Vandstanden i Jorden og Brønde, der tidligere havde ydet rigeligt Vand begyndte at gaa tørre. Grundejere ved Tølløsevej ... besluttede derfor ved et Møde hos Chr. Jakobsen den 25. Februar at staa sammen for om muligt at oprette et Vandforsyningsanlæg, og man valgte 3 Mænd til at arbejde videre med Sagen...” med disse alvorlige ord på side 1 begynder Tølløsevejens Vandværks forhandlingsprotokol. Resultatet af mødet d. 25. 2. 1938 blev oprettelsen af Tølløsevejens Vandværk, der bestod frem til d. 1. august 1962, hvor det blev sluttet til det nye Hvalsø Vandværks ledningsnet. Ifølge referatet fra den sidste ordinære generalforsamling d. 21. 2. 1961 var grunden til, at man valgte at blive sluttet til Hvalsø Vandværk frygten for, at man kunne komme til at mangle vand i fremtiden: ”.. da man måtte forudse, at boringen i løbet af kort tid ville være udtømt, vedtoges

det enstemmigt (m. 13 stemmer) at modtage tilbuddet (fra Hvalsø vandværk) og nedlægge Tølløsevejens Vandværk.”. Urtehuse Vandværk, hvis boring er fra 1941, fulgte også med ind i det nye store Hvalsø Vandværk.

Hvalsø Vandværk 1961 – 2011

Fra mange til én, 1961

Hvalsø stationsby fik som sagt sit drikkevand fra 4 små private (foreningsejede) vandværker indtil 1961. Nordre (Ndr.) Vandværk, Holbækvej 32, og Søndre (Sdr.) Vandværk, Skovvej 16 c, var de to største. På det tidspunkt boede der 1266 mennesker i stationsbyen.

I januar 1961 tog Sdr. Vandværk initiativet til at foreslå en sammenlægning af vandværkerne. Ndr. Vandværk havde allerede talt med Tølløsevejens og Urtehusenes vandværker om et samarbejde, men nu blev det til et større projekt, som også Ndr. Vandværk var interesseret

i at gå ind i. Begge værker stod nemlig foran at skulle foretage større investeringer.

Sdr. Vandværks interesse i en sammenslutning med Ndr. Vandværk bundede i , at der havde været klager over urent vand fra værket. Man ville derfor være nødt til at investere i et nyt filteranlæg, som ville kunne rense vandet. Ndr. Vandværks interesse i et samarbejde bundede i, at man havde brug for mere vand i byen nord for jernbanen. Ndr. Vandværk kunne da se frem til at skulle foretage en ny boring.

Begge vandværker nedsatte derfor et udvalg, der skulle undersøge, hvordan en sammenlægning kunne gennemføres, og hvor dyrt det ville blive at foretage de nødvendige investeringer i et nyt fælles vandværk og nye vandledninger.

Fællesudvalget bestod bl. a. af formændene for de to vandværker: bagermester G. Adelgaard, formand for Sdr. vandværk, han var formand for udvalget og boghandler Th. Obel, formand for Ndr. Vandværk. Som

sagkyndig rådgiver anvendte man ingeniør E. B. Clausen, København.

Udvalget gik i gang med arbejdet og i løbet af et halvt års tid fik det etableret grundlaget for det nye fælles vandværk.

I første omgang skulle man have afklaret det formelle punkt, om de to vandværkers medlemmer var med på ideen. Der blev givet grønt lys for planerne på ekstraordinære generalforsamlinger i marts 1961 og bestyrelserne kunne nu betragte sammenslutningen som en realitet.

Nu kunne man gå over til de praktiske aspekter af sammenslutningen. Det besluttedes på et fælles bestyrelsesmøde for de to vandværker, at der fortsat skulle være et separat regnskab for de to vandværker, at afgifterne for forbrug af vand blev gjort ens fra 1. 7. 1961 og at de blev forhøjet for at dække udgifterne til bygning og driften af det nye vandværk. Endvidere blev det fastlagt, at indskuddet med visse undtagelser blev

forhøjet til 500 kr (= 5.800 kr i 2011) for hele området under det nye vandværk..

Ingeniør Clausens plan for nyt vandværk blev anslået til at ville koste ca. 300.000 kr (= ca. 3,5 millioner kr i 2011). Nye vandrørsledninger skulle være af plastik eller eternit. Der skulle lægges nye ledninger i Vestergade, Nyvej og Tølløsevej. Lokale håndværkere viste ikke interesse for denne entreprise; den gik derfor til et firma i Karlslunde. Hvalsø – Særløse sogneråd skulle også kontaktes i forbindelse med arbejdet med nedlægning af de nye vandværk. Landvæsenskommissionen skulle endvidere give tilladelse til, at vandværket indvandt vand fra den planlagte nye boring.

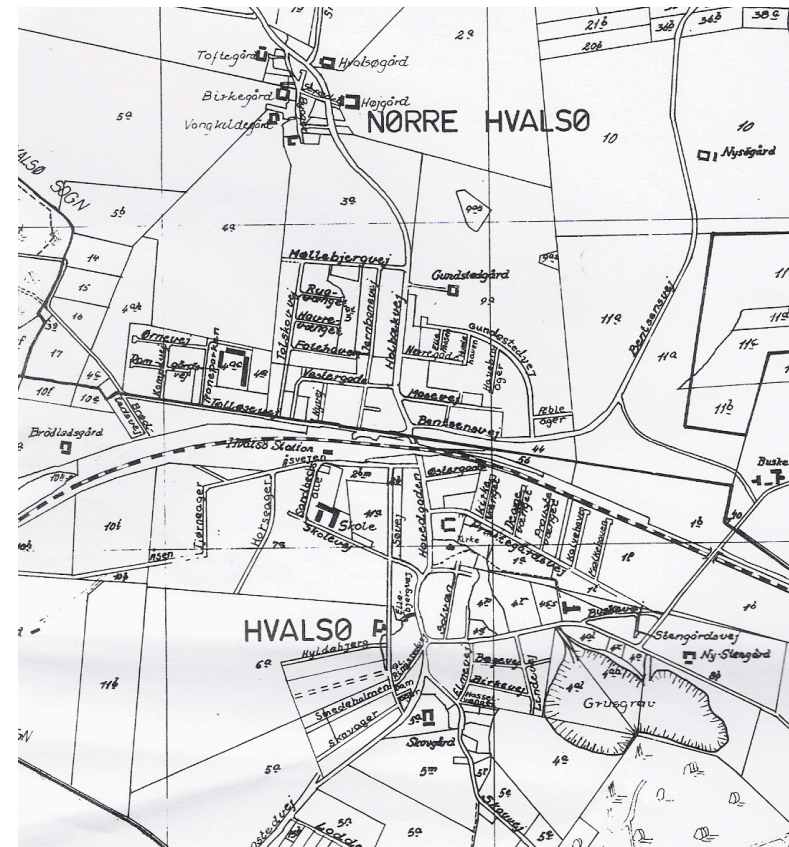
Det blev også besluttet, at opkrævningen af vandafgifter skulle ske via giro. Det viste sig senere at være en beslutning, som ikke alle var tilfreds med.

Den endelige formelle beslutning om etableringen af det fælles Hvalsø Vandværk skete så d. 21. juni 1961 på en fælles stiftende generalforsamling; samme aften som

Ndr. og Sdr. Vandværker kort forinden på hver deres ekstraordinære generalforsamlinger havde nedlagt sig selv.

På Sdr. Vandværks ekstraordinære generalforsamling var kun 10 medlemmer (interessenter) mødt op. Debatten kom til at dreje sig om, hvordan Sdr. Vandværks formue skulle indgå i det nye fælles vandværk og om det ikke ville være billigere at beholde den gamle struktur og renovere Sdr. Vandværk i stedet for. Et afgørende argument for en sammenslutning kom fra M. Thostrup, der sagde, ” at skulle vi i byen kunne klare at små industrier kommer hertil, er den første betingelse, at byen har vand” Afstemningen viste at 7 interessenter gik ind for sammenlægningen, ingen gik imod.

På Ndr. Vandværks ekstraordinære generalforsamling gik man også ind for en sammenlægning.



Hvalsø o. 1970

På den stiftende generalforsamling for det nye vandværk blev de midlertidige vedtægter for det nye vandværk vedtaget. Til bestyrelsen valgtes bl. a. G. Adelgaard (tidl. formand for Sdr. Vandværk), Th. Obel (tidl. formand for Ndr. Vandværk), Desuden skulle Hvalsø-Særløse Sogneråd have en repræsentant i bestyrelsen, da sognerådet havde givet en garanti for det lån på 330.000 kr. (= 3.825.000 kr. i 2011), som det nye vandværk havde optaget i Roskilde Sparekasse.

Generalforsamlingen godkendte også lånet og anvendelsen af ensartede afgifter, dog blev opkrævningsformen ikke endeligt afgjort, men i referatet står der: *"men antagelig vil opkrævning ved giro blive anvendt"*

Hvalsø Vandværks første tid efter sammenlægningen 1961 - 1962

G. Adelgaard blev på det konstituerende bestyrelsesmøde i 1961 valgt som den første formand

for I/S Hvalsø Vandværk og Herman Jensen blev næstformand. Ingemann Sørensen fra det gamle fællesudvalg blev ansat som kasserer frem til næste generalforsamling til en løn på 900,- kr. (= 10.500 kr i 2011)

Vandprisen og opkrævning af afgifter.

Da der ikke var vandmåler ved hver enkel husstand, betaltes der for vandforbruget ud fra mere upræcise kriterier. De nye fællestakster i kvartalet ville blive: 15,- kr for husstande uden WC, 25, - kr for husstande med wc, 35,- kr for husstande med WC og bad. (d. v. s. hhv. 174 kr., 290 kr. og 405 kr. i 2011) Desuden forhøjedes afgifterne for havevanding, byggevand, industrivand, bilvask, landbrugsvand og industrivand. Vandmålere blev først opsat i 1995 i forbindelse med indførelsen af grønne afgifter.

Allerede i 1962 diskuterede man retfærdigheden i den måde, man sædvanligvis beregnede de årlige afgifter på. På generalforsamlingen kom der ønsker frem om

opsætning af vandmålere ved hver forbruger. Dengang ville det have kostet ca. 100.000 kr. at sætte vandmålere op hos alle brugerne (= ca. 1.2 millioner kr i 2011), så det blev ikke til noget.

Andre foreslog i 1962, at de enkelte husstande skulle betale en afgift, der var beregnet ud fra antallet af personer i husstanden, og at man årligt skulle indhente oplysninger fra Folkeregisteret om hvor mange, der boede i de enkelte ejendomme. Ud fra de oplysninger skulle man så regulere afgiften for de enkelte husstande. Det blev heller ikke gennemført.

På det konstituerende bestyrelsesmøde i 1961 blev det besluttet at opkrævning af afgifter ville ske ved girokort. Den beslutning fik dog ikke lov til at stå uantastet. På generalforsamlingen i 1962 blev det et af de varme emner. Sagen blev da afsluttet med et kompromisforslag fra slagter Thostrup om, at girokort ville blive udsendt, men at det var valgfrit, om man ville betale via girokort eller ved direkte indbetaling til kassereren. Man kan i

referatet fra generalforsamlingen ane, at den sag har været af væsentlig betydning for en del af de fremmødte. Referenten havde været lidt for hurtig, da han nedskrev resultatet af afstemningen om dette punkt. Hans første referat siger: *"Afstemning foretoges om giro eller ikke. 17 stemte for at kun giro kunne benyttes"* Denne sætning måtte han overstrege og i stedet skrive: *"Dette forslag (Thostrups kompromisforslag) blev vedtaget"*.

Interesserne og det nye "store" vandværk

På generalforsamlingen i 1962 kunne formanden Adelgaard også meddele, at sammenslutningen af vandværkerne var gået hurtigere end planlagt. Det eneste store problem havde været et større brud på hovedledningen i Hovedgaden. På generalforsamlingen hørtes der kun enkelte kritiske røster. Der var åbenbart stadig nogle, der mente, man skulle have været blevet ved den gamle ordning.

Ernst Pedersen mente at det gamle Søndre vandværk skulle have et medlem mere i bestyrelse. Hans synspunkt blev afvist med argumentet, at det synspunkt var forældet ! Underforstået at nu var man ét vandværk og man skulle ikke se på sagen med det ene eller andet af de gamle vandværkers briller. En debat man kender fra andre sammenhænge, hvor mindre enheder bliver sluttet sammen i større.

Laurids Andreasen spurgte endda direkte, om der var nogen, der var tilfredse med den nye ordning. Formandens enkle svar var, at det mente han, ”*at de i hvert fald ville blive !*” De fremmødte på generalforsamlingen (der var mødt i alt 23 interessenter) godkendte både de nye love for I/S Hvalsø Vandværk og genvalgte bestyrelsen. De to, der gav udtryk for kritik af sammenlægningen, Ernst Pedersen og Laurids Andreasen, blev valgt til suppleanter.

På det konstituerende bestyrelsesmøde i februar 1962 blev Adelgaard genvalgt som formand.

Etableringen af vandværksbygningen og de første boringer

Ingeniør Clausen var vandværkets tekniske rådgiver og stod bag hele arbejdet med at bygge det nye vandværk op. Der skulle lægges nye vandledninger og opføres et nyt vandværk med de nødvendige tekniske installationer og en ny boring; endelig skulle det hele finansieres.

Det nye vandværk med tilhørende boring skulle placeres syd for stationen på en grund ejet af DSB.

Problem: Hvad nu hvis der ikke var vand ? Det var der heldigvis ! Der skulle flyttes en vandledning på Holbækvej, lægges en ny vandledning gennem tunnelen til Østergade, en ny ledning til det nye vandværk på Vinkelvej (nu Åsvejen) og videre som hovedledning til den sydlige del af byen, en ny ledning på Tølløsevej. Stophaner skulle opsættes ved alle ejendomme. Brandhaner skulle opsættes i hele vandværkets område.

Finansieringen: Allerede tidligt i projektet var der sket en overskridelse af budgettet i forbindelse med nedlægningen af vandledninger på Tølløsevej. Man ville desuden søge kommunen om tilskud til brandhaner og til nogle af ledningsarbejderne. Endelig ville man skaffe midlerne til at købe den nye vandværksgrund af DSB for ved at sælge de andre grunde, vandværket ejede. Clausen håbede også at kunne presse prisen på DSB grunden ned (hvilket lykkedes delvist fra 12.000 kr. (= 130.500 kr i 2011) til 7.900 kr. (= 86.000 kr i 2011)). Endelig skulle man sikre sig mod at stå med en grund, hvorunder der ikke var vand nok, ved at betinge sig over for DSB, at man kun ville overtage grunden, hvis der var vand. I foråret 1962 regnede man fortsat med at projektet skulle kunne holde sig inden for de 330.000 kr. (= 3,6 mill. kr. i 2011), som man lånte i Roskilde Sparekasse.

I løbet af efteråret 1961 var der blevet indhentet tilbud på det tekniske udstyr til vandværket. Sognerådet havde



Vandværket i 2002

givet tilsagn om tilskud. Landvæsenskommissionen havde godkendt projektet. Lånet fra Roskilde Sparekasse var bevilget. Grunden var købt. Ingeniør Clausen udarbejdede tegningerne til vandværksbygningen. Det nye vandværk stod så klar i foråret 1963. Ingeniør Clausen kunne på generalforsamlingen i 1963 love, at det nye værk ville have en mange gange større kapacitet

end de to gamle, og at tørre somre ikke ville betyde restriktioner for haveejerne med hensyn til havevanding. Byens udvikling de kommende år betød dog, at hans optimisme ikke helt holdt. Der blev restriktioner på havevandingen i tørre somre i midten af 1970'erne og man måtte udvide vandværkets bygninger i 1977 og i 1982. I 1962 etablerede man borerne 1 og 2 ved vandværksbygningen; allerede i 1969 måtte man etablere boring 3, også ved siden af vandværksbygningen.

Fra vækst til krise 1962 - 1984

2. marts 1976 kunne formanden, Freddy Rasmussen, meddele bestyrelsen, ”*at der ikke vil være nogen kommunal udstykning til sommer*”. Bemærkningen fortjener at blive fremhævet her, for gennemgangen af vandværkets bestyrelsesprotokol viser, at den situation ikke var det normale i årtierne efter 1962. Hvalsø By gennemløb en voldsom vækst efter 1962, hvor det ene udstykningsprojekt efter det andet betød, at Hvalsø

vandværk konstant måtte udvide ledningsnettet fra de ca. 12 km i 1972 til 43 km i 2011. Antallet af husstande, der fik vand fra vandværket steg fra 356 i 1961 til 1100 i 1981 og 1828 i 2011.

Væksten betød også, at vandværkets bygninger måtte udvides i 1977 og 1982, og at der måtte laves en ny rentvandsbeholder i 1972, som skulle dække behovet de næste 10 år. Endelig blev dersom tidligere nævnt også lavet en ny boring i 1969, boring 3.

I de første 10 år af det nye vandværks levetid skulle et bestyrelsesmedlem, Freddy Rasmussen, også sørge for at holde øje med værket i det daglige, så han kunne tilkalde smeden, hvis der var brug for reparationer af ledningsnettet o. lign.. For det ansvar fik han 1500 kr. om året (= 15.500 kr. i 2010). Kassereren var også lønnet og fik ligeledes 1500 kr. om året. Fra 1971 fik formanden også et honorar på 1000 kr. om året (= ca. 6.500 kr i 2010). Blandt interessenterne var man dog klar over, at det krævede mere at drive et vandværk i det

daglige end den beskedne sum, man betalte Freddy Rasmussen, og der kom et forslag om at forhøje hans honorar.

Bestyrelsen valgte dog en lidt anden løsning. Vandværkets udvikling og de øgede krav til, at driften var stabil, betød at bestyrelsen i 1973 vedtog, at der nu skulle ansættes en heltidsansat vandværksbestyrer. Nu kunne man ikke længere klare sig med, at formanden (i 1969 var Freddy Rasmussen blevet formand) for foreningen - så at sige - ved siden af sit fuldtidsarbejde også skulle kunne klare opsynet med driften af vandværket for et beskedent honorar (han fik dog fortsat også et honorar som formand.). Det første store skridt på vejen mod en mere professionaliseret tilgang til driften af det forbrugerejede vandværk.

Beslutningen var så vigtig, at den skulle konfirmeres på en ekstraordinær generalforsamling i 1973, hvor de 10 (!) fremmødte godkendte beslutningen med stemmerne 8 for, 1 imod og 1 blank. Derefter fortsatte Freddy

Rasmussen som fuldtids bestyrer samtidig med, at han varetog formandshvervet. Lønnen blev fastsat til 45.000 kr (= 250.300 kr i 2011). I 1982 blev Georg Jacobsen ansat som bestyrer. Et arbejde han havde indtil 1996.

De nye krav til måden at drive en virksomhed som et vandværk på betød også, at man i 1977/78 besluttede at installere et toilet og et kontor i vandværksbygningen, senere blev det besluttet, at der skulle være telefonomstilling fra værkets telefon til bestyrerens privatbolig. I 1981 bevilgede bestyrelsen også penge til indkøb af en kopimaskine. Tiderne og virksomhedens størrelse kræver nu meget mere af bestyrelsen, end da værket startede 20 år tidligere.

Bestyrelsens menige medlemmer fik også fra 1971 et beskedent honorar for deres indsats, idet man vedtog at bestyrelsesmedlemmer og ansatte blev fritaget for at betale vandafgifter, medens de sad i bestyrelsen eller var ansat ved vandværket. Den form for honorering er dog senere blevet afskaffet.

Den vigtigste opgave for bestyrelsen i de første 20 år af vandværkets levetid var at sørge for, at der blev lagt vandrør ned i forbindelse med, at nye byområder blev byggemodnet. En anden vigtig opgave var at vedligeholde ledningsnettet og forhindre/reparere brud på vandrørene. I et stort ledningsnet på mere end 12 km vil der altid være steder, hvor vand siver ud i mere eller mindre omfang især ved sammenføjerne mellem rørene.

Bestyrelsen synes dog ikke i denne periode at have været nær så meget optaget af svindet, som den blev det efter 1995, hvor vandværket skulle betale en afgift til staten for det svind, der var i ledningsnettet mellem værket og brugerne (se herom senere). Det mest afgørende for bestyrelsen var, om der var vand nok til forbrugerne; bortset fra de tørre somre i 1970'erne, hvor man blev nødt til at lave begrænsninger i retten til at vande haverne, formåede værket at leve op til den målsætning.

Et andet meget vigtigt punkt for bestyrelsen var selvfølgelig også at sikre sig, at vandets kvalitet var i orden. Der blev løbende taget de krævede prøver af vandet både almindelige bakteriologiske prøver og såkaldte udvidede prøver d. v. s. kemiske analyser. Der blev i denne periode dog ikke ledt efter spor efter sprøjtemidler eller anden kemisk forurening. Interessen for den side kom først i 1984, hvor problemerne omkring lossepladsen Stengården skabte en voldsom interesse for vandets kvalitet. De løbende prøver viste dog ingen overskridelser af de krav, man stillede til grundvandskvaliteten. Bestyrelsen kunne med rette sige på generalforsamlingerne, at det var godt vand, vandværket leverede.

Ved sammenlægningen i 1961 af de to vandværker, Nordre og Søndre, havde man især fra personer med tilknytning til Søndre Vandværk været bekymret for, om det nu var en god ide, at de to vandværker var blevet



Ledningsbrud ved den gamle lægebolig, 2003

sammenlagt. På generalforsamlingen i 1964 kunne formanden imidlertid meddele: ”*at driften af det nye fælles vandværk var billigere end for de to gamle vandværker*”. Vandværket fik også opbygget en formue, så man senere kunne betale større investeringer kontant. Karl H. Petersen formand for vandværket 1986 – 1996, sagde på generalforsamlingen i 1995 om vandværkets drift: ”*Det er en forretning.*” Den opfattelse prægede vandværkets bestyrelse hele perioden igennem fra 1961 til i dag. Man fik dels opsparet en formue, der gjorde det muligt at betale for større investeringer kontant, dels var man i det daglige meget bevidst om at undgå unødvendige udgifter, men også at det gik rimeligt til, når man mødte nye problemer, der kunne få betydning for bestyrelsens princip for driften af vandværket.

I 1962 kom sagen om Bernhard Nielsen på bestyrelsens bord. Han havde ikke betalt vandafgift for 3 kvartaler, fordi han mente, at vandværket var skyld i, at der var sket skader på hans automobil i forbindelse med

udgravningen til en vandledning og en stophane ved hans ejendom. Bestyrelsen afviste kravet. Bernhard Nielsen fremførte sit krav igen senere, men blev atter afvist.

Fabrikant Herman Hansen meddelte i 1967 at han ville anlægge et svømmebassin ved sit hus. Bestyrelsen bestemte da, at han skulle opsætte en vandmåler og betale efter forbrug.

Bestyrelsen var dog fortsat imod, at der skulle sættes vandmåler op ved alle ejendomme, da det ville være for dyrt. Der blev frem til 1995 kun krævet vandmålere sat op hos storforbrugere af vand som Brugsen og Rådhuset.

Fra vandværkets første tid skulle man betale for vandet ud fra nogle faste takster, bestemt af om der var bad i husstanden eller ej, om der var wc eller ej. Efterhånden fik de fleste husstande i Hvalsø både bad og wc, men endnu i 1969 afviste bestyrelsen et forslag på generalforsamlingen fra portør Jensen om at indføre kun

et takstniveau. Bestyrelsen svar: ”*Endnu har for mange ikke badeværelse, hvorfor tiden endnu ikke er moden*”. Men allerede året efter afskaffede man kravet om ekstrabetaling for privat bilvask og havevanding. Antallet af haver og biler må da være blevet så stort, at man opgav at differentiere i den sammenhæng.

Som tidligere nævnt er de fleste vandværker i Danmark ejet af forbrugerne (interessenterne). Hvalsø Vandværk var og er fortsat ejet af sine brugere. Både i 1970 og 1976 diskuterede man dog, om det ikke kunne være en ide at overgå til kommunal drift af vandværket. Det var der ikke den gang stemning for blandt vandværkets interessenter, og derved er det blevet lige siden.

Det siges ofte, at man i gamle dage var mere interesseret i foreningslivet i bred forstand, hvorfor man forestiller sig, at generalforsamlingerne dengang f. eks. måtte kunne samle langt flere medlemmer, end de gør i dag. Hvis vi ser på, hvor mange af interessenterne, der deltog i Hvalsø Vandværks generalforsamling fra 1961 og frem

til 1984, så ligger tallet på mellem 10 og 20; 1983 generalforsamlingen var en undtagelse; da mødte 46. Hvis vi ser procentuelt på det, var det trods alt en procentvis større andel af interessenterne, der mødte op i f. eks. 1973, hvor 14 deltog i generalforsamlingen, end i 2011, hvor 16 mødte frem. I 1973 var der i alt 626 interessenter, i 2011 var der 1828.

1984 – krisen, fenolsagen

Hvalsø blev i februar – marts 1984 brændpunktet i en større miljø sag, der gjorde byen landskendt. Stengårdens Losseplads, der ligger syd for Roskildevej kort efter bygrænsen, havde i 1970erne og begyndelsen 1980erne modtaget en hel del kemikalieholdigt affald fra bl. a. Superfos. En stor del af affaldet indeholdt fenol. Fra lossepladsen sivede der fenolholdigt vand ud. (Fenol nedbrydes langsomt i naturen. Større doser eller længere indtagelse af stoffet giver skader på lever, nyrer og centralnervesystemet. Især børn er udsatte for at få skader for livet ved at drikke fenolholdigt vand).

De lokale aviser kunne i februar 1984 fortælle, at der var nedgravet affald med et indhold af 400 kg fenol på Stengårdens Losseplads, og at det truede drikkevandet i Hvalsø. Der blev hurtigt indsamlet 700 underskrifter i byen med kravet om, at kommunen snarest lukkede lossepladsen. I første omgang ville kommunen ikke følge kravet. Det kom til demonstrationer ved lossepladsen. Demonstranterne forhindrede lastbilerne i at køre ind på pladsen med affald. Et stort opbud af politi fik ophævet blokaden. Sagen endte med at kommunen lukkede lossepladsen. Den genåbnede først i 1992, efter at dens ejer havde opfyldt kravene til en kontrolleret losseplads. Den skulle herefter ikke længere kunne forurene grundvandet.

”Der er fenol i vandet” ?

Sagen var alvorlig for vandværket, selvom det uforskyldt var blevet inddraget i konflikten. I aviserne bl. a. Ekstrabladet kunne man læse foruroligende artikler om, at Hvalsøs drikkevand var forurenede med

farlige stoffer som bly, cadmium og fenol. Allerede i 1982 skulle analyser ifølge aviserne have vist, at der var et alarmerende højt indhold af bly og cadmium i drikkevandet. Hvad der ikke viste sig at passe – mængden af bly og cadmium i drikkevandet var meget lille – langt under grænseværdien. Dagbladet skrev i i foråret 1984 i en overskrift *”Der er fenol i vandet”* . Det var der tilsyneladende gjort fund af, men undersøgelsen var usikker og senere viste det sig heller ikke at passe. 1984 blev året, hvor både vandværk og Hvalsø kommune lavede mange undersøgelser af drikkevandets kvalitet. Man fandt dog ikke noget at udsætte på det.

I oktober 1984 forlangte kommunen også af vandværket, at det skulle lukke borerne 2 og 3, der hentede vand op tættest på jordoverfladen, på grund af forureningsrisikoen. Der blev dog heller ikke her fundet skadelige stoffer i borerne. Boring 2 blev dog delvist lukket i 1998 efter fund af BAM i vandet, medens boring 3 blev lukket i 2003 ligeledes efter fund af BAM

i vandet. Det var altså rester efter sprøjtegifte, der blev fundet i de to borer i 1998 og i 2003 og ikke fenol, bly eller cadmium

”Dirigenten takkede for de mange spørgsmål og nogenlunde ro og orden”.

Vandværket kom således helskindet gennem krisen. Generalforsamlingen i 1984 blev selvfølgelig præget af sagen. Den blev afholdt et par uger efter, at sagen var kommet op i aviserne og efter demonstrationerne og sammenstødet med politiet. Der var dog kun mødt 25 interessenter op, debatten blev alligevel så livlig, at referatet sluttede med disse ord: *”Dirigenten takkede for de mange spørgsmål og nogenlunde ro og orden”.*

Forureningstruslen og hvad bestyrelsen agtede at gøre ved den, var selvfølgelig temaet for debatten. Generalforsamlingen udtrykte dog ikke sin mistillid til bestyrelsen. De tre bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, blev genvalgt; deriblandt Benny Thomsen, den daværende formand.

Efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig med Benny Thomsen som formand, og man gik straks i gang med at fjerne enhver tvivl om drikkevandets kvalitet nu og i fremtiden. Dels vedtog man at sende resultaterne af de seneste vandprøver ud til alle interessenterne; senere vandprøver blev offentliggjort i aviserne. Dernæst satte man ingeniør Feuchter i gang med at lede efter et godt sted at etablere en ny boring, der ville kunne skabe sikkerhed for, at vandet fra Hvalsø Vandværk også i fremtiden ville være af høj kvalitet.

1985 – 2011 Forandringernes tid

De sidste 26 år af vandværkets historie var præget af store udfordringer og forandringer, som satte deres tydelige spor på debatten på generalforsamlingerne og på kravene til vandværkets drift. På generalforsamlingen i 1994 sagde formanden, Karl H. Petersen f. eks.: *”Året 93 har været et år, hvor store beslutninger skulle tages, og det har vi gjort, måske ikke med lige stor tilfredshed for alle interessenter”.* Nye tider – nye udfordringer !

Kirke Hvalsø voksede fortsat. Vandværket mærkede det som tidligere direkte på den måde, at ledningsnettet hele tiden skulle udvides. Den sidste store udstykning, der skulle forbindes med nettet var Sarbjergudstykningsens sidste afsnit i 2006.

Kirke Hvalsø ændrede sig fortsat. Den ”gamle” stationsby, der havde været serviceby for oplandet og selv havde haft lidt småindustri, udviklede sig gennem de sidste 30 år af århundredet til en by, hvor hovedparten af indbyggerne pendlede til arbejde. I kommunen blev der dannet en socialistisk liste, der fik sæde i kommunalbestyrelsen i 1970erne, senere kom også SF ind i byrådet. De to begivenheder er efter min opfattelse et godt udtryk for den ændring af byens karakter, som var en konsekvens af byens store vækst siden slutningen af 1960erne. Fenolsagen i 1984 affødte endda en større konfrontation mellem borgere og politiet, hvad der nok ville have været utænkelig i det

gamle Hvalsø. Vandværket kom også til at mærke denne forandring.

Nye tider, miljø sagen på dagsordenen og kvindeskampen !

Indtil 1988 ser det ikke ud til – ud fra referaterne at dømme – at der har været kvinder, der har blandet sig i debatten på generalforsamlingerne. Vandværkets forhold var åbenbart noget, kun mænd tog sig af. Det ændrede sig i 1988, hvor Solveig Dupont stillede spørgsmål vedr. undersøgelser af drikkevandet og blev opstillet som kandidat til bestyrelsen – uden at blive valgt. De følgende år var en række kvinder meget aktive på generalforsamlingen. En af dem, Birthe Zobbe, henstillede endda til bestyrelsen inden generalforsamlingen, at den gjorde generalforsamlingen røgfri. Bestyrelsen ville dog ikke følge hende helt, men henstillede til generalforsamlingen, at man begrænsede rygningen. Nye tider, nye udfordringer !

De kvindelige kritikere arbejdede ihærdigt i begyndelsen af 1990'erne for, at der blev opsat vandmåler ved hver husstand; ikke så meget af hensyn til en retfærdig opgørelse af vandforbruget – hvad der havde været baggrunden for ønsket, da det først blev fremført i 1965 – men ud fra tanken om, at det var vigtigt at begrænse vandforbruget af hensyn til vore efterkommere.

Debatten om dette emne blev voldsom på generalforsamlingen i 1990, hvor Dorthe Rosenfeldt havde indsendt et forslag om opsætning af vandmålere for at mindske vandforbruget. Hun havde indsendt forslaget til dagsordenens punkt: Indkomne forslag. Det var i sig selv en usædvanlig handling i vandværkets historie. Fra bestyrelsens side og fra ingeniør Feuchter imødegik man hendes forslag med henvisning til, at bestyrelsen i forvejen gjorde en stor indsats for at spare på vandet, at der var vand nok i undergrunden under Hvalsø, og at det ville skabe problemer for

rensningsanlægget, hvis der ikke kom tilstrækkeligt med vand fra husholdningerne. Debatten udviklede sig åbenbart så meget, at de kredse på generalforsamlingen, der støttede bestyrelsen i dens modvilje mod at sætte vandmålere op, måtte fremsætte et ændringsforslag, der søgte både at tilfredsstille hensynet til miljøet og til økonomien. Ændringsforslaget blev vedtaget med 24 stemmer, og ingen imod (Dorthe Rosenfeldt havde ikke selv kunnet være tilstede på generalforsamlingen) og 4 undlod at stemme. Ændringsforslaget opfordrede bestyrelsen til at arbejde for, at vandforbruget i overensstemmelse med de overordnede miljøplaner begrænsedes mest muligt. Der havde ikke før i vandværkets historie været en sådan debat – så vidt jeg kan se ud af referaterne !

Noget lignende gentog sig på generalforsamlingen i 1994, hvor der var indkommet hele 4 forslag til punktet: Indkomne forslag. De kom fra kredsen af kvindelige kritikere og andre. Forslagene drejede sig også om et

andet emne, som denne kreds og andre var meget optaget af; nemlig hvordan man undgik pesticiderester i drikkevandet. Desuden var vandmålersagen igen oppe at vende ved denne generalforsamling, denne gang fra en anden synsvinkel. Året før havde bestyrelsen besluttet, at al vandforbrug skulle registreres efter måler ved hver husstand. Bestyrelsens beslutning var en konsekvens af en ny lov, der medførte en afgift på forbruget af drikkevand i forhold til, hvor mange m³ man brugte. Hvor man tidligere på generalforsamlingerne havde diskuteret for og imod vandmålere, kom diskussionen nu til at dreje sig prisen for målere m. m.. På 1994 generalforsamlingen blev de indkomne forslag nedstemt af de 70 fremmødte (det højeste antal deltagere i vandværkets generalforsamling overhovedet !); 18 var dog for forslagene. Ved valget af bestyrelsesmedlemmer blev de 3 bestyrelsesmedlemmer, der genopstillede genvalgt, men ikke uden modstand, da nogle af de kvindelige kritikere fra disse års generalforsamlinger

(Solveig Dupont og Birthe Zobbe) også opstillede og opnåede hhv. 21 og 11 af de afgivne stemmer.

Så nye tider havde indfundet sig i Hvalsø Vandværk I/S. Der er dog endnu (2011) ikke blevet valgt en eneste kvinde ind i bestyrelsen.

Den store omvæltning: vandmålere og dyrere vand fra 1994

Debatten om opsætning af vandmålere på generalforsamlingerne indtil 1994 kunne få det til at se ud som om, bestyrelsen modarbejdede tanken om at anvende vandmåler ved alle husstande. Helt tilbage i 1989 diskuterede man spørgsmålet i bestyrelsen og kontaktede Foreningen af Vandværker i Danmark (FVD) for at høre nærmere om de praktiske forhold i forbindelse med opsætning af vandmåler hos alle interessenter. Presset på bestyrelsen for at få opsat vandmålere voksede også, da kommunen omkring 1989 skulle opkræve vandafledningsafgift, da det ville være en fordel for kommunen om dette kunne ske ud fra en

præcis måling af hver enkelt husstands forbrug af vand, der jo for det meste senere ville blive ledt ud i kloakken. Bestyrelsen uddelte også i 1989 en vandmåler til hvert bestyrelsesmedlem, så man selv kunne gøre sig nogle erfaringer med brugen af vandmåler.

Det var dog først indførelsen af de statslige grønne afgifter for brug af vand i 1994, der gav det afgørende skub til indførelsen af vandmålere. Opsætningen af målere skulle betales af de enkelte husstande, der nu også selv skulle aflæse forbruget og indsende tallene til vandværket. Fra 1994 skulle man betale 1 kr. pr m³ i afgift; afgiften voksede til 5 kr. pr m³ i 1998 og ligger fortsat på 5 kr. i 2011, dertil kommer moms.

Det hele var nemmere før indførelsen af vandmålere. Tidligere tiders betaling for vand ud fra om man havde wc eller ej, bad eller ej, var for længst blevet afløst af en årlig fast afgift, som alle skulle betale med nogle få undtagelser. I 1994 regnede man med et

gennemsnitsforbrug for en lejlighed på 100 m³ årligt og for et hus på 130 m³ årligt .

”Det er en forretning!”

1993/94 var da året for den store omvæltning i vandværkets historie. Karl H. Petersens tidligere citerede udtalelse på generalforsamlingen samme år: *”Året 93 har været et år hvor store beslutninger skulle tages, og det har vi gjort, måske ikke med lige stor tilfredshed for alle interessenter”* var helt på sin plads. For både forbrugerne og vandværket var der tale om en stor omvæltning. Det satte sig også sine spor på generalforsamlingen i 1995, hvor de nye takster for vand efter forbrug blev debatteret: 3,50 kr. pr m³ (4,80 kr i 2011), dog skulle der betales for et minimumsforbrug på 25 m³, derudover betaltes en fast årlig afgift til vandværket og 2 kr. pr m³ i grøn afgift til staten. De nye priser fik også debatten godt i gang på generalforsamlingen. Flere syntes de var for høje. Karl H. Petersens svar på den kritik var *”Det er en*

forretning!” og senere sagde han, at hvis man ikke var tilfreds med bestyrelsen, kunne man bare vælge en ny . De 43 deltagere i generalforsamlingen tog ham dog ikke på ordet, men genvalgte de to bestyrelsesmedlemmer, der var på valg.

Det var blevet dyrere og besværligere at være vandforbruger. Udover prisen for vand til vandværket og afgift til staten, kom der så en vandafledningsafgift pr. m³ til kommunen. Vandværket havde altid prøvet at formindske spild i vandleverancerne, men med de nye grønne afgifter blev presset på vandværker meget større for at formindske spildet mest muligt – med spild menes der vand, der ikke blev registreret på forbrugernes måler, men som var blevet pumpet ud fra vandværket. Alt over 10 % af spildet skulle vandværket betale vandafgift til staten for, så hvis man kunne reducere spildet til under 10 % af det udpumpede vand, var der penge at tjene.



Reparation af iltningstårnet, 2004

Opsporing af lækager og af ledninger, der førte vand uden om målere, fik i de følgende år høj prioritet hos bestyrelsen. Det lykkedes at nedbringe tabet fra 22 % i 1995 til 12,9 % i 2010, i nogle år var det endda under 10 %. Det betød også, at det blev en vigtig målsætning at få udskiftet de ældste dele af ledningsnettet, hvor det især var støbejerns- og eternit - rørene, der var og er problemer med. Forbruget af vand faldt desuden drastisk efter indførelsen af vandmålere og diverse afgifter. Det



Der arbejdes på boring 2 i 2005

skyldtes dels, at forbrugerne sparede på vandet, dels at der var storforbrugere, derophørte med at skulle bruge så meget vand, der kunne f. eks. være tale om landbrug, der ophørte som landbrugsbedrifter. I 1995 brugte 1415 forbrugere 202.931 m³ vand, i gennemsnit: 143 m³, i 2010 brugte 1828 forbrugere 179.322 m³ vand, i gennemsnit: 98 m³ vand

Andre udfordringer – vandets kvalitet, nye vandboringer og lukning af andre

Fenolsagen i 1984 havde som tidligere nævnt som konsekvens, at bestyrelsen i august satte ingeniør Feuchter til at finde et passende sted til en ny boring. Kommunens krav om en midlertidig lukning af borerne 2 og 3 må have øget presset for at finde en stabil forsyning af godt vand til forbrugerne. Boringerne 2 og 3 blev genåbnet, men man fortsatte med at lede efter en ny velegnet boring. Bestyrelsen havde 5 forslag at vælge imellem; valget faldt på Bryggervej 8 ved Skov – Hastrup, den senere boring 4. Det betød også, at der

skulle lægges en rørledning, der førte råvandet ind til vandværket. Den blev lagt langs med jernbanen. I starten var der en del problemer med boringen, men siden 1989 har boring 4 været en stabil leverandør af vand til vandværket. Pris: 1.561.704 kr. (= ca 2.5 mill kr. i 2011) for boring og råvandsledning. Vandværket kunne betale regningen kontant !

I 1999 fik man så lavet boring 5, der ligger på vandværkets grund. Pris 450.000 kr. (= 550.000 kr. i 2011).

Andre boringer måtte til gengælde lukkes helt eller delvist. Boring 1 var faldet sammen og blev opgivet i 1998, boring 3 blev lukket efter fund af sprøjtemiddelrester i vandet i 2002, boring 2 står i reserve og kan bruges i nødsituationer; også her er der fundet rester af sprøjtemiddel i vandet.

Bestyrelsen har siden 2008 søgt efter et godt sted til en ny boring, nr. 6 i rækken, men endnu i 2011 har man ikke fundet stedet. Kravene fra myndighederne til nye

boringer er vokset, derfor er det ikke så lige til en sag at få etableret en ny boring.

Grundlæggende har det brugsvand, værket har pumpet ud til forbrugerne, været af god kvalitet. Efter fenolsagen i 1984 blev vandets kvalitet hyppigt drøftet på generalforsamlingerne. De løbende analyser har indtil 1998 ikke vist overskridelser af de til enhver tid gældende grænseværdier. Fluorid og natrium indholdet har til tider været højt uden dog at overskride grænseværdierne. Efter 1994 fremkom der ønsker om årlige undersøgelser for pesticiderester i vandet. Bestyrelsen afviste i første omgang at gøre dette som en fast procedure. Den ville kun gøre det, når amtet forlangte det. Flere forbrugere pressede efterfølgende på over for bestyrelsen i denne sag, og i oktober 1994 fremlagde bestyrelsen så en procedure for kontrol af vandets kvalitet. Den fastlagde, at der skulle tages 2 begrænsede og 2 udvidede kontroller, desuden 1 pesticide-kontrol og 1 boringskontrol om året.

I 1998 kom så de første fund af bly og DNOC (en pesticiderest), der overskred grænseværdierne. Det var galt med boring 2, der ikke længere er i normal drift. I 2000 blev der så fundet rester af pesticider i boring 3, der blev lukket 2003. Der er fortsat ikke fundet rester af pesticider i borerne 4 og 5.

Nye udfordringer – renovering af ledningsnettet og vandværksbygningen

I 2011 er ledningsnettet 43 km langt og under stadig renovering bl. a. pågår der en løbende udskiftning af de ældste støbejerns – og eternitrør for at mindske vandtabet. I 2004 var man også udsat for et brud på råvandsledningen fra Skov-Hastrup i forbindelse med gravearbejde. For at højne forsyningssikkerheden i den nordlige del af byen har man i 2008 etableret en ringledning mellem ledningsnettet nord og syd for jernbanen. Ledningen blev ført under jernbanen vest for vandværket.

Selve vandværksbygningen blev renoveret i 2002 og senere udvidet med en tilbygning i 2004. Iltningstårnet blev renoveret i 2009 og vandtanken eftersat og repareret i 2010.



Brud på råvandsledningen, 2004

Nye udfordringer – de øgede krav til organisationen

Hvalsø vandværk kunne i mange år leve sit eget liv, uden at omverdenen greb forstyrrende ind i dens cirkler. Hvalsø - Særløse sogneråd havde i årene fra 1961 og frem til den første store kommune sammenlægning i 1970 haft en repræsentant i bestyrelsen, men ellers mærkede vandværket ikke meget til sognekommunen. Efter den nye storkommune, Hvalsø, var blevet dannet, blev der grebet mere ind i vandværkets cirkler fra kommunens side og siden også fra statens side. Kommunen forlangte i 1974, at der skulle laves et regulativ for vandværket, senere i 1981 blev der udarbejdet nye regulativer og vedtægter efter retningslinjer fra Miljøministeriet. Bestyrelsen sendte i 1986 3 medlemmer til et møde i Hovedstadsrådet om vandindvindingsplanen for hovedstadsområdet. I 1991 blev man blandt vandværkets interessenter bekymret for hvad Københavns Vandforsynings oppumpning af vand i Lejre området kunne komme til at betyde for



Ringledningen føres under jernbanen, 2008

grundvandstanden i Hvalsø området. Indførelsen af de grønne afgifter i 1993 fik som tidligere nævnt også store konsekvenser for vandværket og dets organisation. Endelig har staten i 2009 bestemt, at alle vandværker, der sælger mere end 200.000 m³ vand om året er skattepligtige. (I 2010 pumpede Hvalsø vandværk 205.797 m³ vand ud). Bestyrelsen måtte også i stigende grad holde sig orienteret om de nye og mere

komplerede forhold, som gennem årene blev gældende på området. På trods af det fastholdt man fra bestyrelsens og interessenternes side at forblive et forbrugerejet vandværk.

Vandværket blev meldt ind i Foreningen af danske Vandværker i 1970'erne. Bestyrelsesmedlemmerne kom på kurser i aktuelle problemstillinger og man sendte delegerede til Vandværksforeningens årsmøde.

Formanden og kassereren havde gennem årene fået et honorar for deres arbejde i bestyrelsen. Beløbene var løbende blevet sat op i takt med de mere krævende vilkår for arbejdet som formand og kasserer. I 2005 fik formanden og kassereren 20.000 kr. hver. (Selve udarbejdelsen af det daglige regnskab var i 2004 overgået til bestyreren) De øvrige bestyrelsesmedlemmer fik ikke noget honorar. Til gengæld havde der udviklet sig en form for betaling for indsatsen i bestyrelsen i form af, at man tog på bowlingtur sammen med ægtefæller siden 1986 og spiste

julefrokost sammen siden 2000. I en periode (2006 – 2008) fik bestyrelsesmedlemmerne også en julegave fra vandværket.

Efter flere diskussioner fandt man i 2009 frem til en honorering af de menige bestyrelsesmedlemmers indsats, der ikke belastede budgettet, idet formand og kasserer hver gik 2.000 kr. ned i honorar; til gengæld modtog de tre øvrige bestyrelsesmedlemmer hver 4.000 kr. .

Vandværket har i sin 50-årige historie haft 5 bestyrere. Heraf havde de 3 været formænd, før de overtog heltidsjobbet som bestyrer. I 2002 fik man mange ansøgere, da man søgte ny bestyrer. Bestyrerens arbejde har udviklet sig med tiden. I begyndelsen tog han sig især af det tekniske opsyn med værket, siden kom de administrative opgaver til at fylde mere og mere i bestyrerens daglige arbejde.



Smedemester Erling Jensen, Skov-Hastrup i færd med at reparere en vandledning, 2008

Selve vandværket og dets udstyr til udpumpning af vand er løbende blev renoveret. De hjælpemidler, der står til bestyrerens rådighed er også vokset i antal. I 1986 blev der opsat en kaffemaskine, i 1987 blev der indkøbt en trailer og et træk til bestyrerens bil og der blev betalt for nysyningen af bilen i den forbindelse. I 1993 blev han udstyret med en mobiltelefon, i 1998 indkøbte man et edb-anlæg, og i 2005 erhvervede man sig en firmabil til brug for bestyreren. Fra 2004 begyndte man at modtage måleroplysninger fra interessenterne via internettet og telefonen – året efter benyttede 66 % af interessenterne sig af denne måde at indberette tallene på.

I denne skildring af Hvalsø Vandværks organisation skal der til slut nævnes, at det var i 2009 at man gik over til at være et Andelsselskab med begrænset Ansvar (A. m. b. A.), efter at det siden 1961 havde været et I/S, et interessentselskab.

Hvalsø Vandværk er blevet et større vandværk med heltidsansat bestyrer. I de senere år er kravene til

vandværkerne vokset – fra forbrugerne og fra myndighederne bl. a. som følge af fund af pesticiderester og andre uønskede stoffer i grundvandet. Det bliver derfor sværere og sværere at være et lille vandværk.

De mindre vandværker i nabobyerne Nr. Hvalsø og Skov-Hastrup har ved flere lejligheder siden 1989 henvendt sig til Hvalsø Vandværk med ønsket om at blive forbundet med Hvalsøs ledningsnet. Nr. Hvalsø ønskede at blive en del af Hvalsøs net, hvis der kunne findes en tilfredsstillende økonomisk model for en tilslutning. Skov-Hastrup har vist interesse for at få en nødforsyningsledning til boring 4 og i 2006 har man drøftet muligheden for at lave en fælles boring med Hvalsø Vandværk. Der er i disse år (2011) også tale om at forbinde Kisserup Vandværk med Hvalsøs ledningsnet.

Vandværkets økonomi efter 1984

De nye udfordringer har krævet mange investeringer både i borer, i om – og udbygninger af vandværket og i udskiftning af ledningsnettet. Der har i nogle år i 1990erne været underskud på driftsregnskabet, men de skiftende bestyrelser har formået at opspare en formue, så man kunne betale etableringen af boring 4 ved Skov-Hastrup med tilhørende råvandsledning kontant og det var ikke nødvendigt at optage lån for at foretage udbygningen af vandværket i 2002. I 2011 viser regnskabet en kontantbeholdning på 6 millioner kr.

Slutbemærkninger

Hvalsø vandværk gennem 50 år var opgaven. Det lød ikke umiddelbart videre spændende at skulle give sig i kast med en sådan sag. Arbejdet med stoffet – hovedsageligt bestyrelses - og generalforsamlings-referater - viste sig imidlertid at rumme et stof, der

demonstrerede, at arbejdet med lokalhistorie kan give nye indsigter i den generelle danmarkshistorie. Perioden 1961 – 2011 var en periode fyldt med omvæltninger og store udfordringer, tingene skete hurtigere og hurtigere, gamle ”dyder” blev hurtigt afløst af nye ”dyder”. Hvordan klarede et foretagende som Hvalsø Vandværk de udfordringer ? Var udviklingen mod større og større enheder samtidig en udvikling, der fjernede befolkningen fra det vigtige at kunne fastholde kontrollen med vigtige lokale forhold – som et vandværk ?

Set med historikerens øjne gjorde bestyrelsen for Hvalsø Vandværk det ganske godt, for ikke at sige endda meget godt !

Vandværkets fædre gennemførte sammenlægningen i 1961 på trods af modstand blandt medlemmerne, fordi de havde blikket rettet fremad mod byens fremtidsmuligheder som vækstby.



Vandværket efter 2004

Gennem alle årene var holdningen til driften: 1. at det var en forretning, 2. at der skulle leveres godt vand. Bestyrelsen har gennem de 50 år klaret begge dele fint. De mange nye udfordringer fra begyndelsen af 1980'erne krævede meget af bestyrelsen: Fenolsagen, hvor der var et stort pres på vandværket og hvor kommunen greb ind og lukkede to borer, som senere blev genåbnet. Debatten i begyndelsen af 1990'erne om vandmålere og undersøgelse af vandet for pesticiderester. I de sager kan man mærke, at nye tider stødte mod den traditionelle måde at anskue vandværksdrift på. Bestyrelsen viste i sin reaktion på de sager, at den var lydhør over for kravet om forandring, når ønsket kom, selvom den ikke gav efter lige med det samme på generalforsamlingerne, når kravene blev rejst. Man havde undersøgt vandmålerproblematikken, før man endelig med indførelsen af de nye statslige afgifter blev nødt til at kræve dem opsat hos forbrugerne. Selvom man på en generalforsamling havde henholdt sig til, at man kun ville undersøge for pesticiderester, når amtet krævede det, så vedtog man

kort efter på et bestyrelsesmøde en omfattende plan for drikkevandsanalyser herunder for pesticiderester.

Desuden er det betegnende Hvalsø Vandværks bestyrelser gennem tiden, at samtidig med at der kom stadige nye udfordringerne fra både interessenter og myndigheder, lykkedes det for dem at fastholde et godt økonomisk fundament for driften.

Konklusionen må blive, at Hvalsø vandværk gennem sine 50 har demonstreret, at et forbrugerejet vandværk formår at håndtere de udfordringer, som hele tiden opstår. De skiftende bestyrelser har dermed sikret, at Hvalsø Vandværk har en fremtid som et forbrugerejet vandværk, hvis altså det er det, man fortsat ønsker at være. Det er betegnende, at det er mere end 35 år siden, at tanken om overgang til kommunaldrift sidst blev berørt på en generalforsamling og at den ide er ikke blevet taget op siden.

Formænd for Hvalsø Vandværks bestyrelse 1961 – 2011

1961 – 1964 Gunner Adelgaard

1965 – 1966 Herman Jensen

1966 – 1968 Sv. Sørensen

1968 – 1982 Fr. Rasmussen

1982 – 1983 Th. Obel

1983 – 1986 Benny Thomsen

1986 – 1996 Karl H. Petersen

1996 - 2002 Kim Kristensen

2002 - Claus Bo Petersen

Vandværksbestyrere 1961 - 2011

1961 – 1963 bestyrelsen

1963 – 1982 Fr. Rasmussen

1982 – 1996 Georg Jacobsen

1996 – 2001 Karl H. Petersen

2002 – 2002 Kim Kristensen

2002 - Jesper Nørgaard

Teknisk rådgiver

1961 – 1980 E. B. Clausen fra ingeniørfirmaet C. C. Clausen, København

1980 – 2000 S. Feuchter fra Vandteknisk Ingeniørkontor, Holbæk

2000 - Fr. Dahlgård a/s, Holbæk

I forbindelse med arbejdet med dette jubilæumsskrift har jeg været i kontakt med mange, der på hver deres måde har givet deres bidrag til at jubilæumsskriftet fik den udformning, det fik. Der skal lyde en tak til:

Bente Trane, Lejre Arkiverne

Mogens Underbjerg, Roskilde

Vivian Møller, Gevninge

Jesper Nørgaard, Hvalsø Vandværk

Bestyrelsen, Hvalsø Vandværk

Benny Thomsen, Urtehuse

Smedemester Erling Jensen, Skov-Hastrup

Bent Gottfredsen, Egnshistorisk Forening for Hvalsø

Kildefortegnelse

Hvalsø Vandværk, bestyrelses og
generalforsamlingsprotokoller 1961 – 2011

Drikkevandsanalyser 1963 – 2010, Hvalsø Vandværk

Tølløsevejens Vandværks bestyrelsesprotokol

Udvalg af avisartikler fra 1984

Bent Gottfredsen: Bogen om Hvalsø (1982)

Bent Gottfredsen: Hvalsøbogen (2005)

Fra internettet:

Hvalsø Vandværks hjemmeside

Danmarks statistik, prisberegner

GEUS hjemmeside om grundvand

